

DOI: 10.33663/0869-2491-2021-32-191-202

УДК 321.01; 342.2

О. В. БАТАНОВ,

доктор юридичних наук, професор*

ORCID: 0000-0002-0239-4539

АКСІОКОНЦЕПТОСФЕРА СУЧАСНОГО УНІТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

Висвітлюються концептуальні проблеми формування вітчизняної доктрини унітаризму. Констатуючи факт, що найбільш багатоаспектною і складною є проблема утвердження в Україні оптимальної форми державного устрою, пропонується посилити у вітчизняній конституційній науці та освіті доктринальні засади сучасного унітаризму. Аналізуючи комплекс сутнісних та змістових характеристик унітаризму як феномену сучасного конституційного права, окреслюються перспективні напрями розвитку унітаристської доктрини. Показаний синергетичний зв'язок між теорією сучасного унітаризму, принципами унітарності державної території та фундаментальними інститутами політико-правового та державно-управлінського життя сучасних унітарних держав.

Ключові слова: унітаризм, унітарність, територія, держава, державний устрій, унітарний устрій, адміністративно-територіальний устрій.

Батанов А. В. Аксиоконцептосфера современного унитаризма в Украине

Освещаются концептуальные проблемы формирования отечественной доктрины унитаризма. Констатируя факт, что наиболее многоаспектной и сложной является проблема утверждения в Украине оптимальной формы государственного устройства, предлагается усилить в отечественной конституционной науке и образовании доктринальные основы современного унитаризма. Анализируя комплекс сущностных и содержательных характеристик унитаризма как феномена современного конституционного права, определяются перспективные направления развития унитаристской доктрины. Показана синергетическая связь между теорией современного унитаризма, принципами унитарности государственной территории и фундаментальными институтами политико-правовой и государственно-управленческой жизни современных унитарных государств.

Ключевые слова: унитаризм, унитарность, территория, государство, государственное устройство, унитарное устройство, административно-территориальное устройство.

Batanov Olexandr. Axiokonceptosphere of modern unitarism in Ukraine

The conceptual problems of the formation of the national doctrine of unitarism are covered. Stating the fact that the most multifaceted and complex is the problem of establishing the optimal form of state structure in Ukraine, it is proposed to strengthen the doctrinal foundations of modern unitarism in the national constitutional science and education. Analyzing the complex of essential and substantive characteristics of unitarism as a phenomenon of modern constitutional law, the perspective directions of development of the unitarian doctrine are determined. The synergistic relationship between the theory of modern unitarism, the principles of unitarity of the state territory and the fundamental institutions of the political-legal and state-administrative life of modern unitary states is shown.

Key words: unitarism, unitarian, territory, state, state system, unitary system, administrative and territorial system.

* **Batanov Olexandr**, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

Вступ. На нинішньому етапі конституційної історії, наближаючись до 30-ї річниці Незалежності України та 25-ї річниці від дня прийняття Конституції України, вітчизняна державність переживає глибоке якісне, сутнісне та змістове оновлення. Незважаючи на наявні конфлікти та суперечності, які існують у системі конституційного ладу України, у суспільстві та державі тим не менш вироблена певна консолідована позиція щодо логіки та вектору внутрішнього політико-правового розвитку України у системі координат «людина – територіальна громада – громадянське суспільство – держава». Україна проголошується суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1 Конституції України), в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3 Конституції України).

Втім, доволі важко формується адекватне концептуальне розуміння та практична реалізація інших засад конституційного ладу, у тому числі й насамперед унітаризму. Попри те, що унітаризм як теорія та практика політико-територіального устрою відіграв колосальну роль у процесах становлення, розвитку, збереження та зміцнення вітчизняної державності, щодо проблем реформування територіальної організації публічної влади в Україні вже три десятиліття ведуться бурхливі, але не завжди конструктивні дебати. При цьому, якщо до 2014 р. цінність унітаризму як квінтесенції територіальної організації української держави сприймалася як аксіома, то після окупації Автономної Республіки Крим та збройної інтервенції Російської Федерації проти України, проблема цілісності та недоторканності державної території набула важливого практичного значення.

Як констатується в аналітичній доповіді «Українсько-російські відносини: тест на політичну зрілість»¹, від «початку російської агресії проти України в 2014 р. Російська Федерація постійно нарощує потенціал деструктивних гібридних впливів гуманітарного плану. На сьомий рік війни набір вимог агресора фактично не змінився, хіба що зазнав подальшої деталізації. Йдеться про сценарії федералізації України, надання офіційного статусу російської мови як другої державної і зміну зовнішньополітичного курсу, тобто відмову України від європейської та євроатлантичної інтеграції».

Однак, якщо у частині таких заходів гуманітарної протидії, як питання національної символіки, української мови як єдиної державної, політики пам'яті (декомунізації) було здійснено важливі кроки: у 2019 р. прийнято Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», схвалено Стратегію популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава», реалізовано масштабне позбавлення від комуністичної символіки в публічному просторі тощо, то у питаннях формування національної доктрини унітаризму, стратегій і програм його захисту та розвитку як визначальних інструментів протидії федералізаційним сценаріям розвитку України, на жаль, практично нічого не було зроблено.

Огляд літератури. Окремі аспекти теорії та практики сучасного унітаризму, адміністративно-територіального устрою та процесу у своїх працях досліджували такі сучасні вчені та експерти, як Ю. І. Ганушак, Б. П. Гдичинський, А. Б. Гетьман, Р. В. Губань, О. П. Іщенко, В. М. Кампо, В. П. Колісник, О. Л. Копиленко, В. В. Кравченко, І. О. Кресіна, В. С. Куйбіда, О. Г. Кучабський, І. Й. Магновський, В. В. Міщук, В. І. Нудельман, Х. В. Приходько, С. О. Телешун, А. Ф. Ткачук, Л. Т. Шевчук, В. А. Явір та ін.

Постановка проблеми дослідження. Сучасний унітаризм як складне та багатогранне явище неможливо повноцінно зрозуміти, розглядаючи його лише під якимось одним – юридичним, історичним, політичним або іншим, механічно виокремленим кутом зору. Це неминуче буде доволі вузький та однобічний погляд як на саму унітарну державність, так і зумовлені її природою, завданнями, функціями проблеми.

По-перше, для глибокого та різнобічного розуміння унітаризму та успішного вирішення відповідних «унітаристських» проблем необхідний комплексний, різнобічний підхід. У практичному вимірі це означає, що при розгляді окремих конституційно-правових, політичних, управлінських, економічних, фінансових, інформаційних, національних та інших аспектів унітарної державності завжди слід пам'ятати про синергетично пов'язані з ними сторони.

По-друге, вельми важливо розглядати унітаризм як принцип і форму територіального устрою не тільки у статичній, а й у динамічній, постійному русі та розвитку. Адже будь-яка унітарна держава, так само як і федеративна, має свою унікальну історію та проходить відповідні фази «життя» – зародження, становлення, найвищий розквіт, занепад, зникнення, відродження тощо.

По-третє, актуальним є дослідження унітаризму у порівняльній площині, у аспекті виявлення та вивчення загальних та особливих рис, властивих унітарним формам територіальної організації різних держав. Це сприятиме більш глибокому розумінню не лише причин виникнення, становлення та розвитку різних унітарних держав, а й проникненню у саму природу унітаризму, з'ясування його принципів, цілей, функцій, факторів, які сприяють або перешкоджають його еволюції тощо.

Метою та завданням дослідження є концептуально-конституційний аналіз аксіологічних аспектів сучасного унітаризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Хрестоматійно, що термін «унітарна держава» походить з латинського слова *unus, unitas*, що означає «один», «єдність». Унітарна держава, таким чином, складається не з державних утворень, а з адміністративно-територіальних одиниць, правовий статус яких визначається центральною владою. Унітарний характер держави означає, що територія у межах існуючих державних кордонів є цілісною і недоторканою, що складові частини цієї території перебувають у нерозривному взаємозв'язку, відзначаються внутрішньою єдністю і не мають ознак державності, як це властиво складовим частинам, скажімо, федеративної держави.

Концептуально значущими є й інші характеристики унітарної держави. Наприклад, деякі дослідники акцентують увагу не тільки на її так званих матеріальних характеристиках, а й підкреслюють сприяння забезпеченню унітаризму факторів нематеріального змісту. Саме такий підхід демонструє визначення унітарної держави, представленої як просте єдине державне утворення, що складається з юридично рівних адміністративно-територіальних одиниць, які підпорядковані центральним органам влади і не мають ознак державного суверенітету, а більшість населення в такій державі має унітарну правосвідомість.

«Унітарна правосвідомість» належить до групи ознак, які не обмежуються лише формою державної атрибутики, функціональною та технологічною характеристикою унітарної держави. Унітарна правосвідомість – це більше, ніж обов'язкова ознака державності та унітарної спроможності. Ця характеристика передусє та виступає основою унітаризму. Це своєрідна національна традиція

територіальної організації та форма її історичної та сучасної конституціоналізації². Не випадково термін «унітаризм» у деяких зарубіжних публікаціях розуміється як «посилання на віру в існування унітарної держави»³.

У контексті універсалізації методологічних підходів до унітарних характеристик сучасної держави особливої уваги заслуговує системний підхід. У західній доктрині права поняття «унітарна система» визначається як система політичної організації, за якої усі або більшість владних повноважень зосереджені на рівні центрального уряду, на відміну від федеральної системи. В умовах унітарної системи центральний уряд, як правило, делегує повноваження територіальним одиницям і дозволяє останнім реалізовувати прийняті політичні рішення.

Аналізуючи генезис унітарної форми державного устрою, потрібно виходити з того, що унітаризм замінив партикуляризм і феодалну роздробленість, відіграв свою прогресивну роль. Він не залежав від національно-етнічної чи расової структури населення, а був затребуваний єдиним режимом, відносно простою в здійсненні державної влади. Унітарна держава в даний час є найбільш поширеною у світі формою державного устрою. Понад 85 % країн світу обрали унітарну форму свого територіального устрою. Так, Н.О. Касаткіна пояснює цей феномен не лише тим, що «така держава є такою, що ефективно управляється та забезпечує державну єдність», а й тим, що «унітарна форма державного устрою є аутентичною за своєю сутністю, тобто є найбільш наближеною до самої природи держави»⁴. Незважаючи на те, що це різні за своїми територіальними параметрами, етнонаціональним складом, географічним розташуванням, економічним та соціально-культурним розвитком, політичними та правовими традиціями держави, унітарним державам притаманна комплексна система ознак.

Серед них визначають такі: територія держави поділена на адміністративно-територіальні одиниці, які не наділені державним суверенітетом; єдина структура державного апарату, компетенція якого поширюється на всю територію держави; єдине громадянство; єдина система законодавства, вільовим центром якої є єдина державна конституція, норми якої застосовуються на території всієї країни без будь-яких обмежень; єдина судова система; єдина система органів конституційного контролю; одноканальна система оподаткування; участь держави у міжнародних відносинах як єдиного цілого тощо.

В аспекті забезпечення державно-управлінської організації кожна з них має суттєві особливості. Наприклад, Велика Британія, децентралізує владу на практиці, але не в конституційних принципах. Це одна з небагатьох країн, яка обрала деволюцію як форму децентралізації та територіальної організації. Інші країни наділяють різним ступенем автономності територіальні одиниці. У Франції – класичному прикладі децентралізованої адміністративної системи, деякі члени місцевої влади призначаються центральним урядом, тоді як інші обираються.

Для унітарної держави характерна єдина система вищих органів (парламент, глава держави, уряд). Юрисдикція цих органів поширюється на всю територію країни, яка поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, які не мають політичної самостійності. В цих одиницях (департаменти, області, округи, райони, громади тощо) звичайно утворюються власні представницькі та виконавчі органи, які функціонують відповідно до загальнонаціонального законодавства та зобов'язані застосовувати законодавчі та інші нормативні акти, які приймаються центральними органами державної влади.

Водночас, на нашу думку, як у концептуально-конституційному, так і праксеологічному аспекті, унітаризм є набагато складнішим за своїми аксіологічними, онтологічними, гносеологічними, телеологічними та іншими ознаками і характеристиками феноменом, ніж унітарний устрій держави.

Теорія унітаризму належить до універсальних конституційно-правових та політичних теорій, які розвивають і збагачують практику конституційного права та процесу, будівництва сучасної державності. Осмислення специфіки конституційного будівництва в сучасній Україні стикається з низкою доктринальних проблем і, зокрема, з необхідністю розробки категорій, що утворюють стійку і водночас динамічну політичну систему. Така політична потреба в умовах сьогодення і в майбутньому актуалізує необхідність розробки, уточнення багатьох понять.

До таких і належить поняття унітаризму, яке тісно пов'язане з феноменом конституціоналізму і системою конституційних цінностей, традицій, ідей, поглядів, що визначають конституційний лад та проявляються в конституційно-правових нормах і інститутах, конституційних звичаях і конституційній свідомості.

Сьогодні унітаризм у сучасній Україні розвивається в далеко непростих умовах, пов'язаних насамперед з окупацією Автономної Республіки Крим та збройною інтервенцією з боку Російської Федерації. Докорінна модернізація багатьох конституційних, ідеологічних та моральних цінностей, що відбулася за останні десятиліття викликає необхідність консолідації конституційної та політичної свідомості, конституційної та політичної культури суспільства. Саме тому унітаризм може стати сьогодня такою ціннісно-орієнтуючою парадигмою, яка б стала системоутворюючою ідеєю і важливим елементом громадської правосвідомості.

Актуальність вивчення інституту унітаризму в даний період зростає не тільки з доктринально-пізнавальних позицій, а й у праксеологічному аспекті, оскільки багато з існуючих проєктів конституційних, передусім адміністративно-територіальних, перетворень співзвучні з реаліями сьогодення і сприяють утвердженню принципово нових конституційних цінностей, у системі яких унітаризм займає унікальне місце.

Зумовлено це насамперед тим, що унітаристська ідея в процесі генезису виходить за просторово-технологічні, функціонально-телеологічні та інструментально-кратологічні рамки державного устрою та, в існуючих реаліях, починає перетворюватися на форму національної моделі конституційного ладу, вбираючи в себе безліч конституційних явищ, відносин і процесів – починаючи з питань становлення муніципалізму і парламентаризму, функціонування територіальних громад і органів публічної влади та закінчуючи проблемами формування конституційної свідомості і конституційної культури. У сучасних умовах унітаризм як фундаментальна конституційна цінність та один з основоположних принципів конституційного ладу об'єктивно виступає своєрідним плацдармом для впровадження унітаристської ідеології в конституційно-правове життя і суспільні відносини.

Однак сучасна теорія унітаризму страждає відсутністю системності, цілісності, адекватної юридичної визначеності базових терміно-понять. Тому розробка відповідного категоріально-понятійного апарату залишається доволі важливою проблемою сучасного право-державознавства. Багато понять, на нашу думку, досі точно не визначено, що породжує неоднозначне їх тлумачення, різне сприйняття сутності, змісту і обсягу. У наукових працях, у тому числі

спеціально присвячених питанням унітаризму, часто взагалі не формулюються визначення основних понять, відсутнє чітке розмежування між ними. А такі поняття, як «унітарна держава», «унітарність» і «унітаризм», часто вживаються окремими дослідниками як ідентичні.

У зв'язку з цим вироблення визначення поняття унітаризму є доволі складним завданням. У багатьох наукових працях не дається чітка дефініція, або вона присутня в неявному вигляді через перерахування ознак, властивостей, рис. Не всі з них характерні саме унітаризму. Різні сутність, зміст і кількість наведених ознак і властивостей. До того ж поняттям «унітаризм» оперують вчені різних галузей наукового знання (юристи, політологи, соціологи, філософи, економісти, фінансисти), тобто воно є міждисциплінарною категорією.

Відсутність єдиного підходу до розуміння унітаризму викликано декількома причинами. І передусім тим, що унітарна модель державного устрою: а) належить одночасно і до структури, і до функціонування публічної влади; б) вона забезпечує синтез різних тенденцій розвитку державного організму: з одного боку, його єдності, неподільності, централізації та, з другого – муніципалізації, децентралізації, деконцентрації, деволюції тощо; в) одночасно є і конституційно-правовим, політичним і соціальним явищем; г) передбачає певні цілі і засоби їх досягнення, причому ці цілі можуть бути за своїм характером локальними, регіональними та глобальними.

До того ж існує кілька моделей унітарної організації держави, для яких унітаризм може розглядатися і як теорія унітарної форми державного устрою, і як конкретна унітарна держава – спосіб реалізації та втілення цієї теорії. За такого підходу унітаризм як конституційно-правове явище фактично ототожнюється з науковою теорією про це явище, тобто конституційно-правова дійсність і її відображення в науковому знанні не розрізняються. У такому аспекті поняття «унітаризм» містить філософію якісно певного державного устрою, воно становить теоретико-методологічну основу організації унітарного устрою. А «унітарність» – тип реальної державної організації, який відповідає всім принципам унітаризму і є втіленням його філософії.

Унітаризм також розглядається і як спосіб життя, як спосіб поєднання територіальної єдності і невіддільності в конституційних відносинах різних форм державності – від централізованих до децентралізованих, деконцентрованих, регіональних держав і місцевого самоврядування.

Сучасний етап розвитку унітаризму в Україні зумовлений істотними змінами у механізмі конституційно-правового регулювання суспільних відносин та якісним оновленням системи, структури та змісту конституційного права. У зв'язку з цим сутність і зміст класичного унітаризму насамперед необхідно розглядати та розуміти з аксіологічної позиції, яка розкриває ціннісний потенціал феномену унітаризму як конституційно-правової та політичної ідеології, що являє собою систему ідеалів та ідей про територію держави, її устрій як конституційні цінності (їх генезис, систему, форми вираження, методи та ступінь реалізації і захисту)⁵, в основі якої – симбіоз конституційно-правової теорії та практики. Так, суверенність, поділ влади, верховенство права, непорушність, субсидіарність, пропорційність, системність, стабільність адміністративно-територіального устрою є сенсоутворюючими цінностями сучасного унітаризму. Своєю чергою унітаризм цілком справедливо належить до непорушних цінностей конституційного ладу України, що стосуються української державності⁶. При

цьому, розглядаючи феномен конституційних цінностей у суб'єктному контексті, сучасні вітчизняні дослідники доводять, що найвищими ієрархічними цінностями є свобода та справедливість (цінності громадянського суспільства) та суверенітет, незалежність і унітаризм (цінності, що стосуються української державності). Саме вони виступають засобом зближення особистостей, культур, народів та універсальним інструментом досягнення соціальної злагоди та миру

Еволюція вітчизняного унітаризму – це тривалий, розтягнутий у часі та просторі процес, який складається із сукупності історичних етапів, критеріями виділення яких, як правило, є різкі, переломні моменти у розвитку суспільства і держави, демократії та владних інститутів, які були викликані сукупністю загально цивілізаційних, державних та регіональних, внутрішніх та зовнішніх, соціально-правових, геополітичних, господарсько-економічних, духовно-культурних, екологічних, національно-безпекових та інших тенденцій і процесів, які детермінують можливість виникнення, визнання та розвитку суверенної демократичної державності.

В онтологічній площині унітаризм є особливою формою існування суспільної свідомості та механізмом втілення у буття людини ідеалів вітчизняного конституціоналізму та ідей авторитету державної території як фундаментальної конституційної цінності, поваги до її цілісності та неподільності, а саме – унітаристської свідомості, побудованої на свідомій переконаності у необхідності, корисності, функціонально-телеологічній цінності державної унітарності та правових норм, на основі яких вони визнаються Українським народом і державою, встановлюють гарантії конституційного ладу України, моделюють можливості захисту різнопланових інтересів Українського народу, держави, територіальних громад та людини за місцем її проживання за допомогою дій та кроків публічної влади.

Ми вважаємо, що означений аспект є одним із ключових як у процесі формування сучасного унітаризму в Україні цілому, зміцнення єдності та цілісності державної території, так і в сенсі розвитку демократії, децентралізації та місцевого самоврядування. Адже найголовнішою передумовою зрушень у справі зміцнення унітарності України має бути формування специфічних конституційно-правових унітаристських установок та унітаристського мислення суспільства, розвиток унітаристської культури, витребуваність у народі самого принципу унітаризму.

На нашу думку, формування цілісної парадигмально-конституційної основи сучасного українського унітаризму відіграватиме вагому роль у процесах протидії проросійськи орієнтованим федералістським та відверто сепаратистським сценаріям розвитку вітчизняної державності⁷. Такий акцент не є випадковим. Адже терміну «унітаризм» у деяких зарубіжних публікаціях надається додаткове значення у контексті його порівняння з поняттями «федерація» та «федералізм»⁸.

У сучасних умовах у суспільстві в цілому, у політичному та науковому середовищі має послідовно формуватися чітка концептуально аргументована та ідеологічно підсилена позиція, згідно з якою федералізація державного устрою України є формою відвертого колабораціонізму з російськими окупантами, ідеологічною та політичною технологією сепаратизму в Україні⁹.

Абсолютно штучно культивована та фактично демонізована в Україні ідея федералізму як «найбільш завершеної форми регіоналізму» та «неодмінної умови для самореалізації потенціалу регіонів, кожної територіальної одиниці, кожного громадянина»¹⁰, у сучасному світі розвивається значно повільніше, а за останній час виявилася скоріш послабленою, ніж зміцненою.

Так, польський дослідник конституційно-правових проблем унітаризму та децентралізації Й. Бросчек стверджує, що «існують різні варіанти модернізації взаємозв'язків між центром та підпорядкованими йому одиницями, а федералізація – лише один шлях інституціональної реформи. Інші, такі як адміністративна, законодавча чи фінансова децентралізація, також можуть бути досягнуті в рамках унітарної держави. Більше того, федералізм сам по собі не є децентралізованим варіантом сучасної держави. По суті, унітарні держави можуть бути децентралізованішими, ніж федеральні, а федеративні – не обов'язково або децентралізовані, або централізовані»¹¹. Така позиція не є поодиноким. Наприклад, американський політолог У. Рікер заперечує, що федералізм завжди слугує гарантією демократичних свобод. На його думку, між федералізмом та свободою немає простого причинного зв'язку¹².

Тобто сьогодні існує серйозна суперечність між доктринальними уявленнями про сутність і зміст федералізму та унітаризму, умови їх ефективного функціонування, розвитку та трансформації, що домінують у мисленні і діяльності вчених і політиків та реальною практикою розвитку систем територіальної організації сучасних держав. При цьому у вітчизняному дискурсі дискусія про федералізм і унітаризм в Україні, періодично з'являючись, на сьогодні вже перестала бути питанням звичайного академічного або політичного діалогу¹³.

В.Л. Мусяка, відповідаючи на запитання про можливість запровадження федеративної моделі державного устрою в Україні, зазначав: «Такі «спроби» для держави можуть погано закінчитися. У масштабах держави – це дуже небезпечна річ. Потім повернути в нормальний стан систему влади, в тому числі і місцеве самоврядування, може виявитися неможливим. Є ризик створити ситуацію, при якій федералізація створить для регіонів надлишкові можливості – аж до прийняття власних конституцій, декларацій про політичну самостійність, про можливість самостійно брати участь у міжнародних відносинах. Все це відомий сценарій, і пов'язаний він з тим, що спокійно, без введення військ виникне можливість інспірувати з боку сепаратистські процеси, і закінчиться все тим, що ці окремі частини будуть приймати рішення, скажімо, про від'єднання від України, а потім про приєднання, скажімо, до тієї ж Росії в якості суб'єкта зовсім іншої федерації. Україні немає абсолютно ніякого резону розглядати подібні ідеї. Відмінності, про які ви говорите, є, і їх коріння – в нашій радянській і пострадянській історії. Місцеві олігархи мають у різних регіонах економічні інтереси, і вони ведуть свою гру навколо питання про концентрацію в різних частинах країни верств населення, відмінних за своєю ментальністю, за своїми соціальними і культурними навичками. Непереборних розбіжностей між українцями сходу і заходу немає. У нас більше того, що нас об'єднує, ніж того, що нас роз'єднує»¹⁴.

Відповідні ідеологічні федералізаційні концепти жодною мірою не перевірені досвідом сучасних федерацій у зарубіжних країнах, політичною ситуацією в Україні, прогнозами на її історично видиме майбутнє, її соціально-демографічною мапою тощо, особливо в умовах окупації Автономної Республіки Крим та збройної інтервенції Російської Федерації проти України, проходження абсолютного нового та вкрай складного етапу розвитку української нації, коли йде не лише практичний процес та теоретичне обґрунтування власної державності, по суті, формування нової державної нації у широкому (загальногромадянському) розумінні цього слова, а й боротьба за збереження суверенітету України. Якщо

централізована федерація є для державності України небезпечною і небажаною, то реалізація ідеї децентралізованої федерації в Україні, на якій наполягають деякі сепаратистські кола, стане політичною і соціальною катастрофою. За таких умов, за висновками більшості вітчизняних експертів, оптимальна конституційна модель державного устрою України – унітарна конституційно децентралізована держава. Ідейні засади такої держави мають засновуватися на парадигмальних філософських, правових, політичних, соціологічних засадах українського унітаризму.

Із усією впевненістю можна стверджувати, що доволі важливою в аспекті формування вітчизняної теорії унітаризму є проблема формування та втілення у конституційному законодавстві адміністративно-територіальної лексики української мови. На думку сучасних вітчизняних вчених-філологів, «лексика на позначення територіальних одиниць відзначається великим стилістичним потенціалом. Стилiстичні функції територіальної лексики реалізуються у творенні мовностилістичного образу Батьківщини, вираженні ідеї державності, відтворенні історичного колориту описуваної епохи, відображенні історичних реалій. Крім прямого значення, територіальна лексика може набувати додаткових смислових відтінків, уживатися в переносному значенні, набувати оцінних позитивних чи негативних значень. Активним засобом реалізації образного потенціалу досліджуваної лексики виступає введення її в систему тропів. Посилення суб'єктивної оцінності та емоційної насиченості досягається шляхом уведення територіальної лексики у структуру перифраз, речень зі звертанням, градаційних конструкцій.

Не викликає сумніву, що термінологія адміністративно-територіального поділу повинна формуватися на національній основі. Здійснюючи реформу адміністративно-територіального поділу в Україні, треба забезпечити для номінації територіальних одиниць такої термінологічної лексики, яка б не нівелювала специфічних особливостей історичного розвитку української нації. У разі залучення у сферу номінації чужомовної лексики, використовувати тільки такі назви, які відзначаються високим ступенем освоєння на українському мовному ґрунті, не суперечать природі рідної мови та законам її функціонування на різних рівнях»¹⁵.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що тільки у своїй єдності означені та інші аспекти у розумінні сутності унітаризму дають підстави стверджувати про існування даного феномену не тільки як привабливої концептуальної моделі, а й об'єктивної реальності, яка має аксіологічні, гносеологічні, онтологічні, цивілізаційні, інституціональні, конститутивні, нормативні, функціонально-телеологічні, історичні, національні та ментальні параметри, які еволюційним шляхом склалися під впливом відповідних ідей та принципів.

Такий симбіоз сутнісних, змістових і системно-структурних характеристик сучасного унітаризму дає змогу розуміти, розвивати, захищати унітарну державність. Адже тільки за умови такої парадигмально-конституційної, інституціональної та функціональної інсталяції у механізм демократичного конституційного ладу унітаризму як фундаментальної конституційної цінності унітаристська ідея стає оптимальною та, по суті, універсальною основою для вирішення значної кількості суспільних справ, що свідчить про колосальний гуманістичний потенціал сучасного українського унітаризму.

1. Українсько-російські відносини: тест на політичну зрілість. Аналітична доповідь. URL: https://ukraine-russia.wf.org.ua/4/?fbclid=IwAR2iCBmeAMxCUtNT_faSiCjXyptmhTAR0bRqro7DlxwGasry85NCWGSPMY0 (дата звернення 26.12.2020). 2. Батанов О.В., Приходько Х.В. Феноменологія сучасного унітаризму: аксіологічні, онтологічні та телеологічні аспекти. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 69–78; Іринин А.Е. Сущність унітарної форми державного устрою: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія і історія права і державства; історія учень о праві і державстві». Краснодар, 2007. 174 с. 3. Napier Clive John. Origins of the centralised unitary state with special reference to Botswana, Zimbabwe and Namibia. By submitted in accordance with the requirements for the degree of Doctor of literature and philosophy in the subject politics at the University of South Africa. Pretoria, 1997. p. 34. 4. Касаткіна Н.А. Форми державного устрою сучасності: теоретико-правове дослідження: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія і історія права і державства; історія учень о праві і державстві». Санкт-Петербург, 2015. С. 3, 87, 92. 5. Бондар М. Територія як конституційна цінність: поєднання публічно-владних та приватно-особистісних засад. *Право України*. 2014. № 9. С. 22–31. 6. Реньов Є.В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Харків, 2017. С. 11; Салей М.І. Конституційна аксіологія в сучасній Україні: науково-практична парадигма: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Одеса, 2017. С. 104, 174. 7. Медведчук В. Державотворчий потенціал федеративної трансформації України: конституційно-правові аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 98–107; Тихонов В. Манифест федералізму, или путь к демократическому государству. Луганск, 2004. 64 с.; Толочко П. Нам нужно федеративное государство. *Сайт Общественного движения «Украинский выбор – Право народа»*. URL: <http://vybor.ua/video/federalization/nam-nujno-federativnoe-gosudarstvo.html> та ін. 8. Napier Clive John. Origins of the centralised unitary state with special reference to Botswana, Zimbabwe and Namibia. By submitted in accordance with the requirements for the degree of Doctor of literature and philosophy in the subject politics at the University of South Africa. Pretoria, 1997. p. 34. 9. Явір В. Федералізм як технологія сепаратизму в Україні. *Вісн.* 2015. № 14. С. 18–21. 10. Тихонов В. Манифест федералізму, или путь к демократическому государству. Луганск, 2004. С. 42. 11. Broschek Jörg. Staatsstrukturen in der Vergleichenden Politikwissenschaft: Föderal – und Einheitsstaat, in: Lauth, Hans-Joachim; Kneuer, Marianne, and Gerd Pickel (eds.): *Handbuch Vergleichende Politikwissenschaft*. VS Springer 1–11. 2015. 12. Riker W. Federalism: Origin, Operation, Significance. Boston: Little, Brown and Company, 1964. P. 15. 13. Реньов Є.В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Харків, 2017. С. 15. 14. Юрист Виктор Мусяка – о (не)федерализации Украины. Интервью для программы «Время свободы» от 7 апреля 2014 года. *Радио Свобода*. URL: <http://www.svoboda.org/content/article/25324374.html> (дата звернення 26.12.2020). 15. Жила Т.І. Адміністративно-територіальна лексика української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2006. С. 14.

References

1. Ukrainisko-rosiiskii vidnosyny: Test na politychnu zrilist. Analitychna dopovid [Ukrainian-Russian relations: A test of political maturity] URL: https://ukraine-russia.wf.org.ua/4/?fbclid=IwAR2iCBmeAMxCUtNT_faSiCjXyptmhTAR0bRqro7DlxwGasry85NCWGSPMY0. [ukr]. 2. Batanov, O. V. & Prykhodko, Kh. V. (2016) Fenomenolohiia suchasnoho unitaryzmu: aksiolohichni, ontolohichni ta teleolohichni aspekty [Phenomenology of modern unitarism: axiological, ontological and teleological aspects]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 7. [ukr]. Irinin, A. E. (2007) Sushhnost' unitarnoi formy gosudarstvennogo ustrojstva [The essence of the unitary form of government]:

dis. ... kand. jurid. nauk: spec. 12.00.01 «Teorija i istorija prava i gosudarstva; istorija uchenij o prave i gosudarstve». Krasnodar. [ru]. **3.** Napier, Clive John. (1997). Origins of the centralised unitary state with special reference to Botswana, Zimbabwe and Namibia. By submitted in accordance with the requirements for the degree of Doctor of literature and philosophy in the subject politics at the University of South Africa. Pretoria. [eng]. **4.** Kasatkina, N.A. (2015) Formy gosudarstvennogo ustrojstva sovremennosti: teoretiko-pravovoe issledovanie [Forms of state structure of our time: theoretical and legal research]: diss. ... kand. jurid. nauk: spec. 12.00.01 «Teorija i istorija prava i gosudarstva; istorija uchenij o prave i gosudarstve». Sankt-Peterburg [ru]. **5.** Bondar, M. (2014). Terytorii yak konstytutsiinatsinnist: poiednannia publichno-vladnykh ta pryvatno-osobystisnykh zasad [Territory as Constitutional Value: Combining Public-Power and Private-Personal Foundations]. *Pravo Ukrainy*. № 9. [ukr]. **6.** Renov Ye. V. (2017) Tsinnosti konstytutsiinoho ladu Ukrainy ta yikh pravova rehlamentsatsia [Values of the constitutional system of Ukraine and their legal regulation]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo». Kharkiv (ukr); Salei, M.I. (2017). Konstytutsiina aksiolohiia v suchasni Ukraini: naukovopraktychna paradyhma [Constitutional axiology in modern Ukraine]: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo». Odesa. [ukr]. **7.** Medvedchuk V. (2013) Derzhavotvorchyi potentsial federatyvnoi transformatsii Ukrainy: konstytutsiino-pravovi aspekty [State-building potential of the federal transformation of Ukraine: constitutional and legal aspects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 2. [ukr]. Tihonov V. (2004) Manifest federalizma, ili put' k demokrateskomu gosudarstvu. [The manifesto of federalism, or the path to a democratic state] Lugansk (ru); Tolochko P. Nam nuzhno federativnoe gosudarstvo. [We need a federal state.]. *Sajt Obshhestvennogo dvizhenija «Ukrainskij vybor – Pravo naroda»*. URL: <http://vybor.ua/video/federalization/nam-nujno-federativnoe-gosudarstvo.html>. [ru]. **8.** Napier, Clive John. (1997) Origins of the centralised unitary state with special reference to Botswana, Zimbabwe and Namibia. By submitted in accordance with the requirements for the degree of Doctor of literature and philosophy in the subject politics at the University of South Africa. Pretoria (eng); **9.** Yavir, V. (2015) Federalizm yak tekhnolohiia separatyizmu v Ukraini [Federalism as a technology of separatism in Ukraine]. *Viche*. № 14. [ukr]. **10.** Tihonov V. (2004) Manifest federalizma, ili put' k demokrateskomu gosudarstvu. [The manifesto of federalism, or the path to a democratic state] Lugansk. [ru]. **11.** Broschek Jörg. (2015) Staatsstrukturen in der Vergleichenden Politikwissenschaft: Föderal – und Einheitsstaat, in: Lauth, Hans-Joachim; Kneuer, Marianne, and Gerd Pickel. [eds]. *Handbuch Vergleichende Politikwissenschaft*. VS Springer 1–11. [ger]. **12.** Riker, W. (1964) Federalism: Origin, Operation, Significance. Boston: Little, Brown and Company (eng); **13.** Renov, Ye. V. (2017) Tsinnosti konstytutsiinoho ladu Ukrainy ta yikh pravova rehlamentsatsiia [Values of the constitutional system of Ukraine and their legal regulation]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo». Kharkiv. [ukr]. **14.** Jurist Viktor Musijaka – o (ne)federalizacii Ukrainy [Lawyer Viktor Musiyaka – on the (non) federalization of Ukraine]. Interv'ju dlja programy «Vremja svobody» ot 7 aprelja 2014 goda. *Radio Svoboda*. URL: <http://www.svoboda.org/content/article/25324374.html>. [ru]. **15.** Zhyla, T.I. (2006) Administratyvno-terytorialna leksyka ukrainskoi movy [Administrative-territorial vocabulary of the Ukrainian language]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filoloh. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». Kyiv. [ukr].

Batanov Olexandr. Axioconceptsphere of modern unitarism in Ukraine

The conceptual problems of the formation of the national doctrine of unitarism are covered. Recognizing the fact that the most multifaceted and complex problem is the establishment of the optimal form of government in Ukraine, it is proposed to introduce a separate vector in national constitutional science and education. In spite of the fact that in the field of political and legal science in general and modern constitutionalism, the issue of unitarism is quite actively discussed by scholars, scientists, politicians and public figures, the scientific knowledge in this field remains extremely controversial and fragmentary.

Analyzing the complex of essential and substantive characteristics of unitarism as a phenomenon of modern constitutional law, outlines perspective directions of development of the unitarian doctrine. The synergistic connection between the theory of modern unitarism, the principles of unitarity of the state territory and the fundamental institutions of political-legal and state-administrative life of modern unitary states is shown. It proves that the unitary system is not only one of the important components of the process of achieving the tasks, goals and functions of most modern states, but also an immanent feature and strategic element of the mechanism of exercising their sovereign rights.

Considering that unitarism is a multidimensional socio-political and constitutional phenomenon: it is an idea, a theory, a scientific direction, and a global social and constitutional practice, and a constitutional form of the existence and functioning of territorial communities, and the historical state of national statehood and Ukrainian regional civilization, and the form of realization of national identity and citizenship, etc., concludes the relevance and necessity of forming a unitarist discourse in modern constitutional law science and education.

In the opinion of the author, consistent conceptualization and institutionalization of the unitarist doctrine will allow us to understand the deep processes that determine the emergence of the phenomenon of national unitarism, testify to the enormous civilizational role and axiological, ontological, epistemological, functional and psycho-logical features in the course of its political structuring, formation of market economy relations, implementation of eco-humanistic national security and defence.

Key words: unitarism, unitarian, territory, state, state system, unitary system, administrative and territorial system.

DOI: 10.33663/0869-2491-2021-32-202-211

УДК 342;342

В. О. АНТОНОВ,

доктор юридичних наук, доцент*

ORCID: 0000-0002-6407-5170

СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЗАВДАННЯ І ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджуються актуальні теоретико-правові та конституційні проблеми, пов'язані із напрацюванням стратегії національної безпеки, яка має посідати сьогодні чи не одне із центральних місць у розбудові незалежної Української держави. Адже саме стратегія національної безпеки визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Ключові слова: стратегія національної безпеки, виклики та загрози, забезпечення національної безпеки, права та свободи людини і громадянина, воєнна безпека, обороноздатність держави, збройні сили, позаблоковий статус, нейтральний статус.

Антонов В. А. Стратегия национальной безопасности Украины в современных условиях: задания и проблемы реализации

В статье исследуются актуальные теоретико-правовые и конституционные проблемы, связанные с разработкой стратегии национальной безопасности, которая должна занимать сегодня едва ли не одно из центральных мест в развитии независимо-

* **Antonov Volodymyr**, Doctor of Juridical Sciences, Docent